

کمیجان

سرزمین شگفت انگیز تات‌ها و مادها

انسان‌شناسی نمایی

www.ketab.ir

دکتر محمد عارف

انتشارات طهوری

سرشناسه	: عارف، محمد
عنوان و نام پدیدآور	: کمیجان سرزمین شگفت‌انگیز تات‌ها و مادها: ریخت‌نگاری آیین‌های نمایشی بومی مردم
	کمیجان/ محمد عارف.
مشخصات نشر	: تهران : طهوری، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری	: ۲۸۰ ص. مصور (رنگی)، جدول، نمودار.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۵۹۱۱-۱۷-۶
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.	
یادداشت	: کتابنامه.
یادداشت	: نمایه.
عنوان دیگر	: ریخت‌نگاری آیین‌های نمایشی بومی مردم کمیجان.
موضوع	: نمایش--ایران--کمیجان--تاریخ.
موضوع	: فرهنگ عامه--ایران--کمیجان.
رده‌بندی کنگره	: ۱۳۹۰ ۷۸۵/۷۸۵ PN
رده‌بندی دیویی	: ۷۹۲/۰۹۵۵۱۳۲۲
شماره کتابشناسی ملی	: ۲۵۹۷۹۴۴

انتشارات طهوری

تهران، خیابان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، کوچه نوروز، پلاک ۲۴
صندوق پستی ۱۶۴۸-۱۳۱۴۵ / تلفن: ۴۶ ۴۸ ۴۶-۶۶ ۵۱۲۰۶-۰۹۱۲ ۲۲

کمیجان

سرزمین شگفت‌انگیز تات‌ها و مادها

ریخت‌نگاری آیین‌های نمایشی بومی مردم کمیجان

دکتر محمد عارف

طرح روی جلد: وحید گلستان

چاپ پنجم: ۱۴۰۳

تیراژ: ۱۱۰ نسخه

صفحه‌آرایی: مژگان جعفری کرازی

شابک ۹۷۸-۶۰۰-۵۹۱۱-۱۷-۶ ISBN 978-600-5911-17-6

حق هرگونه چاپ و نشر برای انتشارات طهوری محفوظ است و هرگونه استفاده

نمایشی (سینمایی، تلویزیونی، رادیویی، تئاتر صحنه‌ای و خیابانی) از یافته‌های چهل و

هفت‌گانه‌ی این کتاب آیینی نمایشی مشروط به اجازه کتبی نویسنده است.

۳۰۲۰۰۰۰۰ ریال

فهرست مطالب

سخن نویسنده..... ۱۱

فصل نخست

درآمدی بر آیین‌های نمایشی سستی مردم کمیجان ۱۵

اصطلاحات مهم ۲۸

فصل دوم - مرور مطالعاتی

مروری بر پژوهش‌های پیشین ۳۳

ادبیات موضوع ۳۹

فرآیند تکوینی دانش مردم‌نگاری با نمایش‌های مردمی ۴۷

مردم‌شناسی یا انسان‌شناسی ۵۱

فصل سوم - شیوه‌های مردم‌نگاری در تئاترهای مردمی

رهیافت تحقیق با تکیه بر نگرش‌های بینا رشته‌ای ۵۷

ویژگی‌های جمعیتی و فرهنگی شهرستان کمیجان ۶۱

فصل چهارم - یافته‌های پژوهشی

* گفتار نخست - آیین‌های نمایشی بلاگردانی و درمان بیماری‌ها

قارا اؤسکۆرمه (سیاه سرفه) qârâ iskiyourma ۶۳

قارا دنه (سیاه لباس) qârâ donna ۷۱

نی چالماک (نی درمانی) ney câlmâk ۷۳

کمند چکمک (کمند کشیدن) kamand çekmâk ۷۶

- ۷۸.....bâyqous âdvermak بی قوش آد ورمک (قسم به جغد دادن)
- ۸۱.....âśśak bâše âsmâk اشک باشد آسماک (جمعمه الاغ آوردن)
- ۸۴.....kiyoorpa qîrmak کۆرپه قیرمک (پل سازی)
- ۸۵.....aqâbe diyou narmak ایقابه دؤنرمک (فرار شغالها)
- ۸۶.....bak elamak بک المک (شب زفاف)
- ۸۸.....kula câr śamma کۆله چارشمه (چهارشنبه سوری)
- ۹۳.....souit âśa سؤت آشه (آش صحرایی)
- ۹۴.....umar kośoon عومرکشون (عؤمرکشان)
- ۹۵.....qâlla kesmak قاله کسمک (قالی بریدن)
- ۹۷.....fâl mannan فال منن (فال من)
- ۹۹.....toolooq câxâl mâk طولوق چاخلا ماک (مشک زنی)
- * گفتار دوم - آیین های مربوط به حاصلخیزی، باروری و انسان نگاری خانواده
- ۱۰۳.....nâxor gâirmak ناخورگتیرمک (گله گاو آوردن)
- ۱۰۹.....ômçe xâtoon چمچه خاتون (عروس باران)
- ۱۱۳.....tole badlik توله بدیک (تگرگ بس)
- ۱۱۶.....mis câlmâk میس چالماک (مس کوبی)
- ۱۱۸.....nuhe nabbi نی نبی (زیارتگاه حضرت نوح)
- ۱۲۰.....boolâq بولاق (چشمه)
- ۱۲۲.....qoorbân qoçêh قوربان قچه (قوج قربانی)
- ۱۲۵.....tiyoox qor xord mâk تیوخ قر خوردماک (مرغ ترساندن)
- ۱۲۶.....kul soormâk کول سورماک (خاک افشانی)
- ۱۲۸.....śâl sâllâmâk شال سالاماک (شال انداز)
- ۱۳۱.....akin dar mâq اکین درماق (جشن گندم)
- ۱۳۵.....jâr elamak جار المک (جار زدن)
- ۱۳۷.....śirre yâldâmâk شیره یالداماک (شیره چشانی)
- ۱۳۹.....kossâ کسا (کوسه)

۱۴۲.....	fattâli (فتح علی)
۱۴۴.....	çille kesmak (طلسم شکنی)
۱۴۸.....	darvîş elamak (درویش کردن)
۱۵۰.....	qîya gedmak (سنگ مقدس)
۱۵۱.....	deyêl deyêl (غلت غلتان)
۱۵۲.....	âl parooni (رانند آل)
* گفتار سوم - آیین‌های نمایشی پیشگویی، پیش‌کشی و هدیه دادن	
۱۵۵.....	monjoq sâlmâk (منجوق اندازی)
۱۶۱.....	sâqsâqânjavâboonvermak (جواب کلاغ زاغی دادن)
۱۶۳.....	şamma gooşa (فال گوش)
۱۶۴.....	inne sâlmâk (سوزن اندازی)
۱۶۵.....	yixa yirtmak (یقه دریدن)
۱۶۶.....	qân joosoord mâk (جوش آمدن خون)
۱۶۸.....	naft tiyook mak (نفت تیوک مک (نفت ریزان)
۱۶۹.....	qaxme safar mâh (قخمه صفر ماه (بیست و هشت صفر)
۱۷۰.....	alam keşi علم کشی
۱۷۱.....	qama woord mâk (قمه وورماک (قمه‌زنی)
۱۷۲.....	ta'aziye تعزیه
۱۷۸.....	âş donn (آش دندان)
فصل پنجم - (استتاج)	
۱۸۱.....	نتیجه‌گیری
۱۹۱.....	جدول آنالیز آیین‌ها
۱۹۵.....	منابع و مآخذ
۱۹۹.....	فهرست اعلام
۲۱۷.....	تصاویر

آوانگاری Phonetic			
y	ع	â	آ
ȳ	غ	a	ا
f	ف	e	ا
q̃	ق	o	ا
k	ک	b	ب
g	گ	p	پ
l	ل	t	ت - ط
m	م	s	ث - س - ص
n	ن	j	ج
v	و	ĉ	چ
w	و	h	ح - ه - ه - ه
y	ی	x̃	خ
U	ی	d	د
ü	یو	z̃	ذ - ظ - ز - ض
oi	ای	r	ر
i	ای	z̃	ژ
		ś	ش

سخن نویسنده

کتاب پیش رو حاصل هفت سال مطالعه کتابخانه‌ای و میدانی همگام با مشاهده مشارکتی نگارنده، در شصت و هفت روستای شهرستان کمیجان است که نتایج حاصل از آن، گردآوری و تحلیل چهل و هفت آیین نمایشی بومی در حوزه‌ی مطالعاتی هنرهای نمایشی، مردم‌شناسی و فرهنگ عامه است.

آنچه همواره امکان بازنگری و نشر فرهنگ هر قوم یا ملتی را در قلمرو وسیع سینما، رادیو، تلویزیون و تئاتر در همه قاصدهایش فراهم می‌آورد، همین آیینها و گونه‌های نمایشی آن است، که بی‌گمان می‌توانند به عنوان تم، یا بن‌مایه‌های نمایشی به منظور تولید متون دراماتیک به شمار آیند.

با این حال و با اندکی دلخوری باید اذعان نمود که اغلب نویسندگان و کارگردانان مؤلف تئاتر در ایران از هسته اصلی فرهنگ و مدنیت سرزمین پهناور خود غافل مانده‌اند و همین مسئله باعث تهی شدن ریخت‌های نمایشی از درون‌مایه‌های ایرانی گردیده است.

کتاب کمیجان سرزمین شگفت‌انگیز تات‌ها و مادها هرچند در مقایسه با اقیانوس کرانه ناپیدای فرهنگ و مدنیت ایرانی، قطره‌ای ناچیز به شمار می‌آید، اما به همین اندازه گامی بنیادین در راستای کشف، بازنگری و دسته‌بندی آیین‌هایی برداشته، که همواره دغدغه انسان‌شناسان و هنرمندان هنرهای نمایشی بوده و هست. از سوی دیگر نگرش‌های غربی به تئاتر و اقتباس‌های ناشیانه از متون نمایشی غیر ایرانی توسط نویسندگان ایرانی، ضربه‌ای سنگین بر پیکره‌ی لرزان و چهره‌ی جوان نمایش در ایران را فرود آورده است. لذا متأسفانه بی‌هیچ تردیدی باید پذیرفت که تئاتر ایران از زمان میرزا فتحعلی آخوندوف شکل گرفته است!

درحالی‌که ردپاهای روشن و نقشهای اساسی از وجود نمایشهای ایرانی در تئاتر کلاسیک جهان را می‌توان در متون نمایشی و روایت تاریخ نگاران، درام‌نویسان و مورخین غیر ایرانی از جمله پلوتارک، اریپید و آیسخیلوس پیدا نمود.

علاوه بر این، ده‌ها سال است که تئاتر در ایران، دست بسته تسلیم شکل‌ها، شیوه‌ها و فیگورهای از مد افتاده‌ی تئاتر در غرب شده است و متأسفانه به این تقلید کهنه‌گرای غربی هم فخر می‌فروشد. غافل از اینکه صدها سال از تغییر مکان و شیوه‌های اجرایی نمایشهای غربی می‌گذرد، ولی پاره‌ای عظیم از هنرمندان هنرهای نمایشی ایران از این رخداد بنیادین بی‌خبرند.

شواهد نشان می‌دهد مردم فلات پیر ایران از باستان تا امروز، همواره ملتی خوش‌ذوق، داستان‌سرا، نشانه‌شناس و پویا به شمار می‌آیند و به منظور انجام هر سستی به اجرای آیین نمایشی یا غیر نمایشی اهتمام می‌ورزند. وحدت فرهنگی بالغ بر سی قوم گونه‌گون از شمال تا جنوب و از شرق تا غرب برای پژوهشگران انسان‌شناس، نمایش‌نامه‌نویس، فولکلوریست و مردم‌نگار، چونان جهانی شگفت‌انگیز، و البته در عین جذابیت، تودرتو می‌ماند که هر کدام از «تو»های آن می‌تواند خمیرمایه‌هایی ماندگار از آرزوها، باورها، حکمت‌ها و واکنش‌هایی جذاب و زیباشناسانه در مسیر تولید آثار نمایشی، در هریک از گونه‌ها، فرم‌ها و مکتب‌های تئاتر مردمی به شمار آیند.

از دست‌نوشته‌های هومر، تسپیس، اشیل، سوفکل، اریپید، ارسطو و اُرد اشکانی گرفته، تا باستان‌شناختی شهر نیسای ترکمنستان، بندر اوستی ایتالیا، خورهای محلات ایران، بندر وان ترکیه، دورااپوس سوریه و سنگ‌نگاره‌های نمایشی شکار گوزن و شکار گراز در کرمانشاه، این گمانه را پررنگ‌تر، مستحکم‌تر و نزدیک به یقین‌تر می‌کند. شگفت‌انگیزتر اینکه پاره‌ای زیاد از پژوهشگران هنرهای نمایشی و مردم‌نگاری آیین، خاستگاه تئاتر جهان را یونان باستان و ریشه‌های آن را در آیین دیونیزوس می‌دانند. اما هرگز به این سؤال پاسخی نداده‌اند که چرا تا عصر هومر و در آثار بر جای مانده از هومر، هیچ اشاره‌ای به دیونیزوس یونانی نشده است! و هرگز بر ایرانی بودن دیونیزوس و چگونگی ورود آن به یونان کوچک‌ترین درنگی ننموده‌اند. نگارنده در طرح‌نامه پژوهشی تازه‌ای که حاصل دو دهه‌ی مطالعاتی است و از چهار گذرگاه علمی از

جمله: انسان‌شناختی باستان‌شناسی، انسان‌شناختی زبان‌شناسی، انسان‌شناختی زیست‌شناسی و انسان‌شناسی فرهنگی، اسناد و فرضیه‌های خود را گذرانده، که به زودی در کتابی دیگر به نقش بنیادین نمایش‌های ایرانی بر تئاتر کلاسیک جهان به شکلی روشن خواهد پرداخت. کتاب کمیجان سرزمین شگفت‌انگیز تات‌ها و مادها، خوشه‌ای از صدها داده‌های تحقیقاتی مطالعات میدانی نگارنده است که چهل و هشت عنوان از هشتاد و یک آیین گردآوری شده را در دسته نمایشی و مابقی غیر نمایشی تقسیم نموده، نسخه انگلیسی آن نیز در خانه انتشارات آکادمیک بین‌المللی لامبرت زیر چاپ است. شواهد نشان می‌دهد این تلاش پژوهشی هنری به عنوان نخستین کتاب تخصصی پژوهشی در حوزه‌های تئاتر، مردم‌نگاری و فرهنگ عامه است که الزاماً به گردآوری، تحلیل و دسته‌بندی آیین‌های نمایشی کمیجان می‌پردازد. نگارنده در عین کوشش همه‌جانبه، فروتنانه باور دارد که کاستیهایی با آن همراه است. بنابراین همواره چشم به راه دریافت نقدها و پیشنهادات انجمن‌های علمی پژوهشی انسان‌شناسان، فرهنگ‌عامه‌نویسان و هنرمندان هنرهای نمایشی ایران است.

در پایان واجب می‌داند مراتب سپاس خود را به لحاظ همکاری اندیشمندان گرانقدر، دکتر سید مصطفی مختاباد، وحید گلستان، علی میوه، فضل‌الله باباخانی، دکتر عبدالله رحیمی، دکتر سوزانا سیمونیان، هادی یزدی و مریم یزدی تقدیم آنان نماید.

استقبال و کوشش دانشمند فرزانه جناب آقای سید احمد رضا طهوری مدیریت انتشارات طهوری ایران، به پاس خوانش تازه و نشر این کتاب از مباحثات نگارنده است.